

Krystyna Gomółka
(Gdańsk)

Białoruskie instytucje kulturalno-oświatowe w II Rzeczypospolitej

Kluczową rolę przy tworzeniu białoruskich instytucji kulturalno-oświatowych odegrała stosunkowo nieliczna i dobrze wykształcona grupa inteligencji. Większość z nich powstała jeszcze przed rokiem 1920 i istniała do wybuchu II wojny światowej. Do najbardziej znanych należały: Towarzystwo Szkoły Białoruskiej, Muzeum Białoruskie, Białoruskie Towarzystwo Naukowe, Białoruskie Towarzystwo Wydawnicze, Towarzystwo Inteligencji Białoruskiej, Białoruskie Towarzystwo Dobroczynności, księgarnia oraz teatr. Białorusini próbowali również swą kulturę reklamować poprzez audycje radiowe w wileńskim radiu w latach trzydziestych. Niektóre z wyżej wymienionych instytucji cieszyły się powszechną sympatią i szacunkiem Białorusinów, a ich działalność była szeroko znana. O pracy Muzeum Białoruskiego z uznaniem pisały nawet gazety polskie. Prawie wszystkie instytucje utrzymywały się z własnych środków i nie korzystały z dotacji państwowych. Większość z nich miała dość nikły zasięg oddziaływania. Siedzibą większości organizacji było Wilno.

Towarzystwo Szkoły Białoruskiej (TSB) powstało w 1921 r. w Wilnie i było najbardziej stabilną białoruską organizacją kulturalno-oświatową. Początkowo działało jedynie na terenie Litwy Środkowej, a po przyłączeniu tego obszaru do Polski próbowało rozszerzyć działalność. Jego statutowym celem było krzewienie i popieranie oświaty białoruskiej poprzez: 1) zakładanie szkół ludowych, seminariów nauczycielskich, organizowanie kursów dla analfabetów, 2) zakładanie szkół średnich i wyższych, 3) tworzenie domów ludowych

dla celów oświatowych, 4) urządzenie odczytów i wykładów, 5) wydawanie i rozpowszechnianie podręczników białoruskich oraz czasopism naukowych, 6) udzielanie młodzieży szkolnej stypendiów, zapomóg i innej pomocy¹.

Wśród członków Towarzystwa znaleźli się wybitni działacze białoruscy, m.in. posłowie na Sejm oraz członkowie Białoruskiego Komitetu Narodowego, co nadało tej organizacji charakter polityczny. W pierwszych latach istnienia TSB władze polskie nie dostrzegały przypadków antypaństwowej działalności. Środki na działalność TSB pochodziły z miesięcznych składek członkowskich, dobrowolnych datków, zapisów i darowizn, dochodów z odczytów i pogadanek. Od 1926 r. finanse TSB powiększyły się o fundusze ofiarowane przez zamożniejszych członków². TSB szybko zdobyła sobie poparcie społeczeństwa białoruskiego. Do 1926 r. Towarzystwo działalność swą ograniczyło do propagowania szkolnictwa białoruskiego, subsydiowania kilku szkół powszechnych i gimnazjum białoruskiego w Wilnie. Ponieważ w końcu 1926 r. jego struktury zostały opanowane przez Białoruską Włościańsko-Robotniczą Hromadę, wraz z rozwojem tej partii wzrastało znaczenie TSB. Jego statut został zalegalizowany przez MSW dopiero w 1926 r. W wyniku współpracy z Hromadą liczba oddziałów TSB zaczęła poważnie wzrastać, a swoim zasięgiem objęły one teren całej Zachodniej Białorusi. Członkami Towarzystwa mogły zostać osoby fizyczne i prawne zgromadzone w kołach i szkolnych radach okręgowych. Naczelnym organem TSB wybranym przez walne zgromadzenie członków była Centralna Rada Szkolna zarządzająca majątkiem Towarzystwa³.

Koła TSB tworzone były najczęściej równocześnie z hurtkami Hromady, a przewodniczącymi ich mianowano działaczy tej partii⁴. Likwidacja Hromady osłabiła strukturę i zasięg działania TSB. Część sympatyków Hromady wstąpiła do Towarzystwa dopiero w 1927 r. W czasie kampanii wyborczej TSB poparła kandydatów „Zmahańnia”, a następnie utworzonego w sejmie Białoruskiego Włościańsko-Robotniczego Klubu Poselskiego „Zmahańnie” (BWRKP)⁵. Oprócz działalności politycznej TSB wspierało drukowanie podręczników dla gimnazjów białoruskich, zorganizowało trzytygodniowy kurs dla nauczycieli Białorusinów w 1927 r. w Radoszkowicach i obchody 10 rocznicy założenia pierwszej szkoły w Słucku⁶.

¹ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), MSW, t. 706/24, Towarzystwo Szkoły Białoruskiej.

² Archiwum Rewolucji Październikowej i Budownictwa Socjalistycznego, Mińsk, Towarzystwo Szkoły Białoruskiej, t. 883/2, Zespół TSB.

³ Tamże.

⁴ Archiwum MSW, Wojewódzki Urząd Poleski, t. 795/5, Sprawozdanie z życia politycznego za grudzień 1926 r.

⁵ „Rodnyje Honi”, 07.08.1927 r., nr 5.

⁶ Archiwum Rewolucji Październikowej i Budownictwa Socjalistycznego, Mińsk, Towarzystwo Szkoły Białoruskiej t. 883/4/75. Pismo TSB do ministra wyznań religij-

Począwszy od 1927 r. TSB zaczęło się dostawać pod wpływem KPZB. Pierwsze ostrzeżenie ze strony władz polskich padło w 1928 r., gdy w sierpniu został zawieszony zarząd centralny TSB. Wskutek złożonych wyjaśnień przez członków zarządu struktur Towarzystwa, po wyeliminowaniu czynników antypaństwowych i skierowaniu pracy na tory działalności kulturalno-oświatowej, zarząd uzyskał pozwolenie na kontynuację działalności. W 1928 r. TSB miało około 500 kół i 30 000 członków⁷.

Ingerencja władz polskich w pracę Towarzystwa spowodowała podział kręgów kierowniczych na dwa nurty. Pierwszy z nich, reprezentowany przez Radosława Ostrowskiego i jego zwolenników, przyjął, iż TSB winno się zajmować tylko działalnością kulturalno-oświatową. Drugi, radykalny, na czele z Dworczaninem i Hawrylikiem, opowiadał się również za utrzymaniem politycznego charakteru działalności Towarzystwa. Rozbieżność poglądów spowodowała, iż dotychczasowy Zarząd Główny złożył mandaty. Do czasu nowych wyborów TSB miała kierować Tymczasowa Komisja, w składzie której znaleźli się: Nekanda-Trepka, Sznarkiewicz, Kruk. Komisji powierzono przygotowanie zjazdu Towarzystwa. Ulegając namowom posłów BWRKP większość kół nie uznała władzy Komisji. Część struktur organizacyjnych dostała się pod wpływem KPZB, a to stworzyło pretekst do ich likwidacji przez władze polskie.

Posłowie BWRKP „Zmahańnie”, w walce o całkowite opanowanie TSB, postanowili w 1929 r. zwołać zjazd, podczas którego miano dokonać wyboru nowego zarządu. Gdy władze nie udzieliły pozwolenia na zjazd, postanowiono, że odbędzie się zjazd nielegalny (19 maja 1929 r.), lecz i ten nie doszedł do skutku, bowiem wielu delegatom z prowincji władze uniemożliwiły przyjazd do Wilna⁸. Jednakże grupa działaczy TSB, pozostająca pod wpływem posłów z BWRKP, podczas kolejnego nielegalnego zebrania dokonała jednak wyboru nowego zarządu. Do władz zostali wybrani: Feliks Steckiewicz, Mikołaj Marcińczyk, Mitrofan Kepel oraz posłowie: Dworczanin, Wołyńiec, Hrecki, Kryńczyk, Hawrylik. Podjęto wówczas rezolucję wzywającą wszystkie zarządy okręgowe do walki z dotychczasowym kierownictwem TSB. Jednocześnie nowe władze, chcąc jak najszybciej zakończyć okres dwuwładzy, doprowadziły do zwołania zjazdu TSB (9 lipca 1929 r.), który do zarządu wybrał: Feliksa Steckiewicza, Mikołaja Marcińczyka, Mitrofana Kepela, Michała Pietkiewicza, Ryhora Szymę oraz posłów: Wołyńca, Dworczanina, Hreckiego, Kryńczyka. Zjazd podjął również rezolucję mówiącą, iż pod-

nych i oświecenia publicznego; *Pod znakiem pogoni*, „Przegląd Wileński”, 06.11.1927 r., nr 18.

⁷ Archiwum Rewolucji Październikowej i Budownictwa Socjalistycznego, Mińsk TSB t. 883/56, Towarzystwo Szkoły Białoruskiej w 1928 r.

⁸ *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za II kwartał 1929*, Warszawa 1929, s. 16.

stawą działalnością dla TSB są zadania o charakterze kulturalno-oświatowym⁹. Okazało się to niemożliwe. Po likwidacji przez władze BWRKP, do przyjęcia władzy w Zarządzie zaczęła dążyć [.....] KPZB¹⁰.

W efekcie walki o władzę podupadła kulturalno-oświatowa rola Towarzystwa. Kryzys TSB wykorzystwała natomiast KPZB, która w początkach lat 30. opanowała szereg kół, głównie w województwach poleskim i nowogrodzkim. Poczynania KPZB stały się pretekstem dla władz do likwidacji wielu kół TSB. W ten sposób zasięg działań towarzystwa poważnie się zmniejszył¹¹. Wiele regionalnych ośrodków było nękanych ciągłymi rewizjami i okresowymi zawieszeniami działalności¹². Na początku 1932 r. liczba członków TSB spadła do 8 000, a wielu z nich przestało opłacać składki. Lokalnym zarządom zaczęło brakować pieniędzy na utrzymanie lokali i wynagrodzenia instruktorów. Wskutek małej aktywności zarządu TSB nie odbył się zjazd towarzystwa planowany na 1932 r.¹³ W końcu 1933 r. największa liczba kół działała w województwie białostockim. Na terenie trzech pozostałych województw północno-wschodnich struktury Towarzystwa zostały zawieszono lub zdelegalizowane. Działał natomiast zarząd TSB w Wilnie¹⁴. Na początku 1934 r. próbował on odbudować wpływy na terenie województwa wileńskiego. W 1934 r. w województwie wileńskim działało 5 kół¹⁵. W kolejnych latach ich liczba nie uległa jednak powiększeniu.

Poszukując sprzymierzeńców w walce o umocnienie swej pozycji, Zarząd Główny TSB nawiązał kontakty z Białoruskim Instytutem Gospodarki i Kultury. Efektem porozumienia było wydanie wspólnych odezw skierowanych do ludności białoruskiej, nawołujących do przeprowadzenia tzw. plebiscytu szkolnego. Akcja na rzecz szkolnictwa białoruskiego przybrała wkrótce większe rozmiary. Nadzorował ją utworzony przez oba towarzystwa Sekretariat Szkolny. Kolejnym przejawem działalności było wydanie przez Sekretariat jednodniówki „Za szkołę białoruską” (16 czerwca 1936 r.). Informowała ona społeczeństwo białoruskie o szykanach ze strony polskich władz szkolnych. Jednodniówka została skonfiskowana przez policję. Jednocześnie władze głosiły tezę, iż obie instytucje tworzące Sek-

⁹ *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za III kwartał 1929*, Warszawa 1929, s. 31.

¹⁰ Wśród aresztowanych byli m.in. Steckiewicz, Szyrma, Pietkiewicz. Łącznie 17 osób związanych z TSB. *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych na IV kwartał 1930*, Warszawa 1931, s. 64.

¹¹ AAN, MSW t. 706/11, Tarcia w Towarzystwie Szkoły Białoruskiej.

¹² *Rewizje i aresztowania w łonie TSB*, „Kurier Wileński”, 12.07.1931 r., nr 157.

¹³ *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za II kwartał 1932*, Warszawa 1932, s. 42.

¹⁴ *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za IV kwartał 1933*, Warszawa 1934, s. 49.

¹⁵ *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za I kwartał 1934*, Warszawa 1934.

retariat pracują pod kontrolą czynników komunistycznych, zagrażają zatem bezpieczeństwu publicznemu¹⁶.

W listopadzie 1936 r. dokonano rewizji w mieszkaniach wielu działaczy TSB, a w grudniu tegoż roku działalność jego została zawieszona. 22 stycznia 1937 r. władze polskie podjęły decyzję o rozwiązaniu Towarzystwa¹⁷.

Muzeum Białoruskie im. Iwana Łuckiewicza powstało w 1921 r. w Wilnie na bazie zbiorów białoruskiego etnografa i archeologa Iwana Łuckiewicza oraz eksponatów złożonych przez osoby prywatne: Eustachego Tyszkiewicza i Bohdana Danieyko. Od początku mieściło się w gmachu dawnego klasztoru bazylianów. Liczba eksponatów zgromadzonych w muzeum była tak duża, iż do 1939 r. kierownictwo muzeum nie zakończyło opisu zgromadzonych w nim zbiorów. Zostały one uporządkowane w ramach następujących działów: eksponaty archeologiczne, kolekcja sfragistyczna, przedmioty kultu religijnego, malarstwo i drzeworyty, militaria, dział etnograficzny, rękopisy i starodruki, czyli tzw. archiwum akt dawnych¹⁸. Kierownictwo muzeum spoczywało w rękach Rady Muzealnej pracującej jako sekcja Białoruskiego Towarzystwa Naukowego. Kierownikiem muzeum od momentu założenia był Antoni Łuckiewicz, brat Iwana. Do wybuchu II wojny światowej Muzeum było dostępne dla wszystkich zwiedzających. Wstęp był bowiem bezpłatny. Do końca 1937 r. Muzeum odwiedziło około 6 000 osób¹⁹.

Białoruskie Towarzystwo Naukowe (BTN) powstało w 1918 r. z inicjatywy grupy inteligencji białoruskiej skupionej wokół Wacława Iwanowskiego i Iwana Łuckiewicza. Gromadziło w swych szeregach przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych. Towarzystwo prowadziło pracę w czterech sekcjach naukowych: literatury i sztuki, językoznawstwa, historii i muzealnictwa²⁰. BTN kierowało pracami nad opracowaniem gramatyki białoruskiej, zorganizowało obchody 400-lecia druku w języku białoruskim, otworzyło w Wilnie bibliotekę białoruską, zaś od 1933 r. rozpoczęło wydawanie rocznika Białoruskiego Towarzystwa Naukowego. Towarzystwo prowadziło działalność odczytową dla osób o różnym poziomie wiedzy i wykształcenia. Od 1936 r. w pomieszczeniach BTN organizowane były „środy literackie”, podczas których swoją twórczość przedstawiali poeci piszący w języku białoruskim²¹. W 1937 r. BTN nawiązało współpracę z Towarzystwem Przyjaciół

¹⁶ *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za III kwartał 1936*, Warszawa 1936, s. 56.

¹⁷ *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za I kwartał 1937*, Warszawa 1937, s. 36.

¹⁸ A. Łuckiewicz, *Muzeum białoruskie im. Iwana Łuckiewicza w Wilnie*, [w:] *Słowiński Instytut w Pradze*, Wilno 1938, s. 45-55.

¹⁹ „Białoruskie Wiadomości”, 01.02.1938 r., nr 1-2.

²⁰ *15 hadou pracy Bielaruskaha Nawukowaha Tawarystwa* [w:] *Hadawik Bielaruskaha Nawukowaha Tawarystwa*, Wilnia 1933, t. 1, s. 5-17.

²¹ *Środy białoruskie*, „Kurier Wileński”, 17.01.1936 r., nr 16.

Białorusoznawstwa przy Uniwersytecie Wileńskim. Wspólnie zorganizowano szereg odczytów propagujących literaturę w języku białoruskim. Ponadto członkowie BTN brali udział w zjazdach i kongresach naukowych na terenie całej Polski i poza jej granicami. Gdy w końcu lat 30. sytuacja materialna BTN znacznie się pogorszyła, jego kierownictwo zwróciło się do władz polskich z prośbą o dotacje. Mimo braku pomocy ze strony państwa, praca Towarzystwa trwała do września 1939 r.²²

Białoruskie Towarzystwo Wydawnicze (BTW) powstało w lipcu 1913 r. w Wilnie z inicjatywy Bohdana Daniłowicza i K. Szpakowskiego, którzy odkupili od redakcji „Naszej Niwy” książki i kalendarze białoruskie wydane w poprzednich latach. W pierwszych miesiącach funkcjonowało ono pod nazwą „Białoruska Spółka Wydawnicza”. W 1914 r. wydało 13 książek w nakładzie 4 200 egzemplarzy. W pierwszym okresie swego istnienia, do 1916 r., Towarzystwo drukowało przede wszystkim utwory literackie Jakuba Kołasa, Maksyma Hareckiego oraz kalendarze na kolejne lata. W 1916 r. wobec braku środków finansowych i działań wojennych zaprzestało działalności. Wznowiło ją w 1919 r. Wówczas to rozpoczęto druk gazet, prac z zakresu literatury, dzieł popularnonaukowych i naukowych, zleconych przez Białoruskie Towarzystwo Naukowe, oraz albumów i kalendarzy. Towarzystwo utrzymywało się z własnych środków pochodzących ze sprzedaży wydawnictw. Lata prosperity wiążą się z okresem istnienia BWRH. Większość druków partii wydawana była bowiem przez BTW. Po rozwiązaniu Hromady Towarzystwo kontynuowało wydawanie prasy białoruskiej wychodzącej w Wilnie. W 1927 r. wydrukowano: 8 zbiorów poezji, 2 powieści, 9 utworów scenicznych, 4 podręczniki, 4 książki dla dzieci, 2 utwory literatury religijnej, 8 broszur, 4 kalendarze oraz wszystkie białoruskie czasopisma wychodzące w Wilnie²³. W 1930 r. BTW wydrukowało także gramatykę języka białoruskiego Bronisława Taraszkiewicza²⁴. Na początku lat 30. praca BTW nieco podupadła. Przyczyną był brak środków finansowych. W 1935 r. zakończyło ono swoją działalność, a jego zadania częściowo przejęło Towarzystwo Wydawnicze „Ozim” z Białegostoku, częściowo zaś Białoruskie Wydawnictwo Katolickie „Biełpres” z Wilna, którym kierował ks. Adam Stankiewicz.

Białoruska księgarnia „Pahonia” w Wilnie powstała w 1924 r. Jej głównym celem była sprzedaż wszystkich wydawnictw w języku białoruskim. Największe sukcesy osiągnęła w czasie działalności Hromady w latach 1925-1927. Po aresztowaniu działaczy Hromady księgarnia była miejscem częstych kontroli i represji ze strony władz polskich oraz konfiskaty wielu wy-

²² *Letopis Białaruskaha Nawukowaha Tawarystwa*, Wilnia 1938, s. 10-17; patrz również: J. Garniewicz, *Białoruskie Towarzystwo Naukowe w Wilnie (1918-1939)*, [w:] *Acta Baltico-Slavica*, 1984, t. 16, s. 97-104.

²³ *Bielaruski wydawiecki ruch*, „Bielaruskaja Krynica”, 19.01.1928 r., nr 5.

²⁴ „Rodnaja Mowa”, 05.1930 r., nr 3-4.

dawnictw²⁵. W latach 30. zaopatrywała ona uczniów szkół białoruskich w podręczniki, zajmowała się również kolportażem białoruskich czasopism. Działalność swą prowadziła aż do wybuchu II wojny światowej²⁶.

Towarzystwo Inteligencji Białoruskiej (TIB) powstało w marcu 1927 r. w Wilnie. Jego celem była integracja inteligencji białoruskiej oraz praca na rzecz krzewienia kultury białoruskiej. Terenem działania było województwo wileńskie. Założycielami towarzystwa byli: Antoni Owsianik, Józef Mamońko, Michał Guryn, Hasan Konopacki. W połowie 1927 r. swój akces do towarzystwa zgłosili również: Bazyl Szyszko, Waczesław Adamowicz (syn), Mikołaj Szyło, Iwan Pieczeszko, Józef Jaroszewicz i Paweł Wolejsza. Pierwszym prezesem towarzystwa został Antoni Owsianik²⁷. TIB domagało się zwiększenia liczby szkół białoruskich, wydawnictw białoruskich i ich powszechnej dostępności, propagowało imprezy organizowane przez Białorusinów. Praca TIB przejawiała się przede wszystkim w składaniu kolejnych memoriałów władzom polskim. Do końca działalności, tj. do 1933 r., Towarzystwo nie zanotowało na swym koncie większych sukcesów²⁸.

Białoruskie Towarzystwo Oświatowe „Praświeta” (BTO) powstało pod koniec 1924 r. z inicjatywy działaczy polonofilskiej Tymczasowej Rady Białoruskiej jako organizacja konkurencyjna dla Towarzystwa Szkoły Białoruskiej. Jego pierwszym prezesem został Makary Kościewicz. BTO swą działalność skupiło na rozpowszechnianiu wydawnictw białoruskich w terenie i organizacji przedstawięń scenicznych²⁹. Po zamachu majowym, wraz z Tymczasową Radą Białoruską wezwało ono do obwołania Piłsudskiego prezydentem RP³⁰. Finansowane było przez Tymczasową Radą Białoruską, a właściwie przez władze polskie. W 1929 r. z powodu zmniejszenia pomocy finansowej działalność jego zaczęła podupadać. Władze „Praświety” chcąc zapobiec ostatecznemu upadkowi Towarzystwa rozpoczęły poszukiwania sojuszników w ugrupowaniach Umiastowskiego i Ostrowskiego, które jednak nie kwapiły się do udzielenia pomocy³¹. W styczniu 1930 r. „Praświeta” zaprzestała działalności kulturalno-oświatowej i wystąpiła do władz państwowych z żądaniem nadania autonomii ziemom białoruskim znajdującym się w granicach RP. Po dwuletniej przer-

²⁵ „Przegląd Wileński”, 16.01.1927, nr 1.

²⁶ AAN, Urząd Wojewódzki w Nowogródku, t. 975/23, Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za marzec 1938.

²⁷ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), DOK III, t. 273/17, Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za marzec 1927.

²⁸ *Blaski i cienie białoruskiej inteligencji*, „Przegląd Wileński”, 31.05.1933 r., nr 10.

²⁹ CAW, Ekspozycja I Wilno t. 279/138, Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za wrzesień 1925.

³⁰ *Odezwa Tymczasowej Rady Białoruskiej i Towarzystwa „Praświeta”*, „Kurier Wileński”, 30.05.1926 r., nr 122.

³¹ CAW, DOK III Grodnot. 273/19, Raport o stanie mniejszości narodowych za II kwartał 1929.

wie spowodowanej brakiem środków finansowych, w 1933 r. BTO wznowiło działalność³². Jednakże w 1934 r. kłopoty finansowe ponownie sparaliżowały działalność Towarzystwa. Pogłębiały je również wzajemne animozje pomiędzy poszczególnymi jego działaczami. W 1936 r. działalność „Praświety” ograniczyła się jedynie do wydawania czasopisma „Rodny Kraj”³³. Pod koniec tego roku praca Towarzystwa ustała. Kontynuatorem działalności „Praświety” było Towarzystwo Oświaty Białoruskiej powstałe w Warszawie w grudniu 1937 r. Nie miało ono prawa zakładania oddziałów w terenie. Jego prezesem został Jan Hapanowicz, a zastępcą Mikołaj Orsza³⁴. Już w maju 1938 r. Towarzystwo próbowało nawiązać kontakt z Białorusinami z Wilna, lecz władze polskie sprzeciwiły się temu, uzasadniając swe postanowienie koniecznością zerwania kontaktów z osobami pozostającymi pod wpływami komunistów³⁵. W ten sposób Towarzystwo warszawskie znalazło się w izolacji. Taka sytuacja utrzymała się do września 1939 r.

Początki teatru białoruskiego sięgają 1915 r., kiedy to władze niemieckie, po wkroczeniu do Wilna, zezwoliły Białorusinom na wystawienie jednoaktówki w ojczystym języku. Od początku z teatrem białoruskim związany był Franciszek Alachnowicz. Dzięki jego wysiłkom w czasie wojny i pierwszych latach po jej zakończeniu Białorusini wystawiali po kilkanaście przedstawień rocznie. Najczęściej były to sztuki autorów współczesnych, choć sięgano również po wcześniejsze utwory, np. Wincentego Dunin-Marcinkiewicza, Antoniego Lewickiego, Wincentego Rowińskiego i innych³⁶. Teatr białoruski nie posiadał swojej sceny dlatego spektakle były najczęściej wystawiane w Sali Klubu Poselskiego w Wilnie. Czasami korzystano z gościnności innych instytucji białoruskich. W latach 1923-1926 funkcjonowało w Wilnie Białoruskie Studium Dramatyczne, które kształciło przyszłych aktorów. Do 1927 r. teatr jeździł na gościnne występy do wielu miast województwa wileńskiego i nowogródzkiego i sporadycznie poleskiego. Zainteresowanie spektaklami było duże. Po likwidacji Hromady władze poważnie ograniczyły wyjazdy i zmniejszyły również rozmiary działalności teatru w Wilnie. W latach 30. cenzurowały program artystyczny. Białorusini chcąc utrzymać teatr coraz częściej skłaniali się ku tematyce religijnej³⁷. Pomimo poważnych trudności finansowych, zespół teatru białoruskiego dotrwał do 1939 r., choć liczba przedstawień w ostatnim okresie poważnie się zmniejszyła.

³² *Zwrot w nastrojach ludności białoruskiej*, „Dziennik Wileński”, 20.05.1933 r., nr 135.

³³ *Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych za II kwartał 1936*, s. 43.

³⁴ AAN, MSZ, t. 2351, Tygodniowy przegląd informacyjny z życia mniejszości narodowych za kwiecień 1938.

³⁵ Tamże, Tygodniowy przegląd informacyjny z życia mniejszości narodowych za maj 1938.

³⁶ „Przegląd Wileński”, 12.02.1933 r., nr 3.

³⁷ *Betlejki białoruskie*, „Słowo”, 01.01.1937 r., nr 1.

W 1928 r. na antenie radia wileńskiego pojawiły się audycje pod nazwą „Chwila białoruska”. Nadawane były w języku białoruskim raz w tygodniu i trwały 15 minut. Adresowano je do ludności białoruskiej zamieszkującej teren województwa wileńskiego. Faktycznie liczba słuchaczy była ograniczona do posiadaczy radioodbiorników³⁸. Początkowo na tworzenie audycji władze zezwalały przedstawicielom prawie wszystkich organizacji białoruskich. W 1928 r. w czasie programu członek TSB przedstawił nawet zadania swojej organizacji w sprawie zwiększenia liczby szkół białoruskich³⁹. Z czasem jednak władze ograniczyły treści audycji do tematyki kulturalnej, prezentacji najnowszych utworów poetyckich, prozy białoruskiej, nauki piosenek, bądź też pogadarek informacyjnych np. na temat świąt prawosławnych. Od połowy lat 30. w ramach audycji prezentowane były porady gospodarcze⁴⁰. Program przetrwał do września 1939 r.

Analizując pracę białoruskich instytucji kulturalno-oświatowych podkreślić należy trwałość ich istnienia. Prawie wszystkie instytucje funkcjonowały przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego, korzystając jedynie z własnych środków finansowych. Organizacje, których działalność została uznana przez polskie władze jako antypaństwowa były zlikwidowane. Inne dzięki omijaniu sfery polityki przetrwały do wybuchu II wojny światowej.

³⁸ *Propaganda białoruska za pomocą radia wileńskiego*, „Dziennik Wileński”, 20.01.1928 r., nr 15.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ *Białoruska audycja w radio*, „Kurier Wileński”, 04.05.1935 r., nr 120.